

Oponentský posudok diplomovej práce Bc. Sabiny Vassileva „*Za shnilé banány môžete samozrejme vy*“: *Etnografie prekérnej práce v českej donáškovú službu* (Katedra sociálnej a kultúrnej antropológie, Fakulta humanitných štúdií Univerzity Karlovej, Praha, 2024, vedúci: Mgr. Yasar Abu Ghosh, PhD.)

Diplomová práca Sabiny Vassileva sa venuje práci v tzv. zákazkovej ekonomike (gig economy), konkrétne v sektore logistiky. Sociálno-vedný výskum tohto typu práce je v Českej republike stále nový¹ a testovanie rôznych výskumných prístupov a spoznávanie tohto pracovného prostredia je preto dôležité. Pochopenie práce v zákazkovej ekonomike je, ako uvádza aj autorka, keď diskutuje povahu statusu pracujúcich ako nie nezávislých kontraktorov, ale fakticky pracujúcich v závislom pracovnom vzťahu, zásadné aj pre pracovné právo a smerovanie verejných politík.²

Autorka uvádza, že jej práca bola pôvodne vedená výskumom tvorby hodnoty a procesu komodifikácie (s. 3). V priebehu výskumu sa výskumníčkini záujem obrátil smerom k prekérnej práci, o ktorej vo výsledku píše v troch prierezových perspektívach – temporalite, hodnote a algoritmoch (s. 5). Voľba týchto perspektív je dobrá, z výskumného hľadiska by bolo vhodné zdôvodniť ju v diskusii existujúcich výskumov prekérnej práce, ktorá v práci chýba. Samotnému pochopeniu toho, čo je prekérna práca či prekarita autorka venuje len letmú pozornosť (s. 34 a s. 55 – 56) a nezdá sa, že by sa k pojmu, ktorý má byť ústredný, vracala späť v Závère. Dochádza tak paradoxne k tomu, že kým napr. pojmy zákazková ekonomika či algoritmus sú podrobne skúmané a popísané, aby im bola odobraná aura nevyhnutnosti a samozrejmosti, tak domnelo ústredný pojem prekérnej práce zostáva skôr len nejasným priestorom, ku ktorému sa zbiehajú nitky rozšírenej prípadovej štúdie.

Výskumné otázky sú fakticky tri (s. 5) a javia sa mi byť už dosť ovplyvnené výskumnými zisteniami. Na obhajobe by autorka práce mohla objasniť, ako k formulácii výskumných otázok dospela.

Metodologický prístup je popísaný dobre, hoci aj tu by bolo vhodné sceliť, čo sa píše v Úvode, Závère a kapitole venujúcej sa algoritmom. O tom, že autorka predkladá rozšírenú prípadovú štúdiu sa dozvedáme až na záverečných stranách (s. 68). Podobne by bolo dobré uviesť, že časť práce je metodologicky inšpirovaná prístupom Annemarie Mol (s. 57 a ď.). Nevie, do akej miery disciplína antropológie vyžaduje alebo nevyžaduje podrobný popis analýzy a interpretácie dát, v každom prípade v práci až na konštatovanie, že ide o etnografické rozprávanie (s. 5) a v prípade kapitoly o algoritmoch o hutný popis (s. 6 a 56), chýba.

Práca je vedená silnou reflexivitou výskumu a jeho etiky. Oceňujem popisy protirečení medzi vlastným sebachápaním a rolou výskumníčky (s. 4), ktoré sa zase v inej podobe objavuje opäť v Závère práce v podobe napätia medzi feminizmom ako politickým postojom a antropológiou ako vedeckou disciplínou (s. 71). Autorka podrobne popisuje aj vyjednávanie o svojom vstupe do výskumného terénu a oboznamovanie tých, ktoré a ktorí sa stávali súčasťou jej zúčastneného pozorovania a interviewovanými, s výskumom.

¹ V roku 2021 na FHS UK obháji svoju diplomovú prácu o práci cyklokuriérov vo Viedni Mgr. Jonáš Kreisinger, pozri Kreisinger, J. (2021). *Smysluplnost práce v ekonomice platform* <http://hdl.handle.net/20.500.11956/149162>.

² K potrebe premeny verejných politík pozri Huws, U. (2020). *Reinventing the welfare state : digital platforms and public policies*. Pluto Press.

To, že práca nie je „klasicky“ rozdelená na teoretickú a empirickú časť, považujem za jej veľkú devízu. Každá z troch analytických kapitol je uvedená teoretickým náčrtom analytickej perspektívy a diskusií o nej, ale teoretizovanie a etnografické rozprávanie sa v texte stále prelínajú. To – a štylistické schopnosti autorky – zabezpečujú textu výbornú čitateľnosť, text je skutočne zaujímavé čítať. Vzhľadom na teoretickú komplexnosť práce by však bolo podľa môjho názoru dobré dbať na terminologickú presnosť, tá niekedy zaostáva aj v dôsledku poplatnosti anglickému jazyku. Pritom by sa dala jednoducho odstrániť čítaním českého prekladu Marxovho *Kapitálu*. „Primitívna“ akumulácia (s. 32) by sa tak stala „pôvodnou“ (resp. „původní“ v češtine), „komodita“ (s. 8 a inde) tovarom (resp. „zbožím“), „teorie hodnoty z práce“ (s. 32) zase pracovnou teóriou hodnoty, kapitalistická „cirkulace“ (s. 9) obehom, „přebytek práce“ (s. 8) nadpracou. Autorka tak už popri ďalších, častokrát inovatívnych, prekladaných (napr. záchranná akumulácia) aj neprekladaných (napr. glitch), termínoch zavádza zbytočnú a zmätočnú terminologickú vrstvu.

V kapitole Temporalita Sabina Vassileva používa ako hlavný analytický nástroj časové mapy. Preto, aby objasnila prežívanie času pracujúcich v sklade aj v samotnej rozvážke, využíva množstvo teórií (starších – napr. Foucaulta, ale aj novších – ako napr. Russell), ktoré podávajú o časovosti skúmanej prekérnej práce plastický obraz. Ak výklad správne chápem, tak okrem nabádania na využitie aj najmenšieho časového úseku, ktorý spôsobuje neustále náhlenie, je tvrdením kapitoly aj to, že zdanlivo homogénny „kapitalistický“ čas taký vonkoncom nie je. To sa ukazuje napr. pri nastavení normy (s. 11), ale aj pri glitchi, v istom zmysle vlastne „zastavení času“ (s. 14). Autorka veľmi dobre ukazuje na to, ako režim ubytovní nielen inak organizuje čas migrantských pracujúcich, ale poskytuje konkurenčnú výhodu pracovným agentúram, ktoré ich zamestnávajú. (Tu drobná poznámka: Za konceptom nestojí Hannah Schling, ale dvojica Pun Ngai a Chris Smith.³)

Možno pozornejšie formulácie by si zaslúžila časť o flexibilitu a disponibilite pracujúcich v sklade (s. 19 – 20). V istom zmysle sa tu prekvapivo konštatuje, že pracujúci sú koordinátorom uchopovaní ako komodity, teda tovar, „zboží“. Na tom nie je v zásade nič prekvapivé – pracujúca osoba je v kapitalistickej ekonomike nositeľom pracovnej sily, ktorá je tovarom. Výklad by mohol dať dôraz skôr na sledovanie procesov komodifikácie a dekomodifikácie pracovnej sily.

V kapitole Hodnota sa chápanie hodnoty podstatne odlišuje od bežného čítania Marxa, teda pracovnej teórie hodnoty, a zameriava sa skôr na antropologické uchopovanie hodnoty medzi darom a tovarom. Hlavnou referenciou sú tu práce Anny Tsing a sledujúc jej výskumný príklad húb, autorka práce popisuje materiálnu cestu melónu. Výklad je tu pomerne komplikovaný, sleduje množstvo rôznych teoretických rovín. Jednak ide o rovinu výkladu v duchu klasických pojmov marxistickej kritiky politickej ekonómie ako napr. vzťah medzi úžitkovou a výmennou hodnotou pracovnej sily (veľmi dobrá analýza jej genderovanosti na s. 41 a ď.). Ale ide zároveň aj o rovinu tsingovsko-latourovského skúmania viac-než-ľudských aktérov, ako je melón či ovocie „odcudzené“, kradnuté a jedené pracujúcimi (s. 36). A napokon aj o rovinu politicko-morálnych pojmov ako je sloboda či autonómia a odcudzenie. Jasnejšie rozpletenie týchto rovín by bolo čitateľsky nápomocné.

³ Pun, N., & Smith, C. (2007). Putting transnational labour process in its place : the dormitory labour regime in post-socialist China. *Work, employment and society*, 21(1), 27-45. <https://doi.org/10.1177/0950017007073611>

Priznám sa však, že niektoré interpretačné kroky sa mi nevidia byť pre prácu prínosné. Keď autorka popisuje trápnosť toho, že ako jedna zo 4 % žien kuriérok z celkovej kuriérskej pracovnej sily zamestnávateľa nespĺňa podmienky emočnej výmeny medzi nakupujúcou a doručujúcou (nakupujúci očakávajú muža a nie namáhané ženské telo), ako odcudzenie v tsingovskom zmysle, vidí sa mi, že tu dochádza nielen ku kríženiu dvoch chápaní odcudzenia (marxovské pre popis ľudskej práce a tsingovské pre popis vytrhnutia viac-než-ľudských entít z ich životného sveta), ale použitím termínu sa vlastne aj podceňuje premenlivosť genderových noriem práce. Služobné postavenie ženských tiel, ich viditeľná fyzická námaha sú totiž v iných pracovno-tržných aj pracovno-netržných kontextoch celkom strávitelné. (Samotné interakcie pri dodaní objednávky sú určite zdrojom ďalších možných interpretácií, najmä z genderovej perspektívy, ktorá je tu inak aj s pomocou pojmu emočnej práce dobre uplatnená.) Podobne, keď autorka píše o doručovaní potravín ako o svojím spôsobom doručovaní daru (s. 48 – 49), myslím, že podlieha istej romantizácii procesov výživy tela, jej zabezpečovania, ktoré vníma primárne ako dekomodifikované.

V kapitole o tvorbe Hodnoty je dôležité rozlišovanie medzi rôznymi typmi pracujúcich – na IČO, na DPČ, ale hlavne podľa hodinovej alebo úkolovej sadzby. Závěry o rozličnej tvorbe hodnoty v závislosti na spôsobe odmeňovania a význam pre pochopenie práce v zákazkovej ekonomike by si zaslúžili sústredené zhrnutie. – Inak je však hlavne záverečná sumarizácia kapitoly na s. 50 – 51 veľmi hutná, prehľadná a vydarená.

Kapitola Etnografie algoritmov, ako uvádza autorka, otvára čierne skrinky algoritmov (s. 56) a robí tak veľmi úspešne. Zásadné je poukázanie na absenciu samočinnosti algoritmov a neustále ľudské zásahy do ich fungovania. V súvislosti s kapitolou mám dve poznámky. Jednak sa mi vidí, že očakávanie slobody pri jazde autom porovnateľnej so slobodou, ktorú pociťujú cyklokuriéri vo Viedni (s. 62 – 63, príp. aj vyššie citovaná diplomová práca Jonáša Kreislingera), vychádza z nepatričného zovšeobecnenia pocitu zo slobody pohybu a oslabenia neustáleho dozoru (s. 62). Vidí sa mi tiež nevyužitý potenciál kapitoly pre jasnejšiu formuláciu záverov o algoritmoch z postonevskej perspektívy. Možno je to príliš veľká otázka, ale predsa len: Ako vychádza z tejto interakcie živej (ľudskej) práce a neživej (technologickéj) práce algoritmov ľudská práca? Je to tak ako píše Postone, že navzdory technologickému rozvoju sa ľudia od repetitívnej a rozkúskovanej práce neoslobodzujú, ale sú donútení do jej ďalšieho vykonávania?

Z uvedeného je zrejmé, že predložená diplomová práca oplýva komplexnosťou až zložitnosťou a diskutuje zásadné teórie týkajúce sa práce, pochádzajúce z rôznych disciplín a tradícií. Pre komplexnosť pohľadu by podľa môjho názoru bolo vhodné jasnejšie zosumarizovať skúmanú prácu z pracovno-právnej perspektívy. Podobne by bolo možné „vytiahnuť“ do popredia, resp. ako jednu z analytických perspektív uplatniť gender, ktorý je inak v práci dobre uchopený a slúži ako dôležitý analytický a interpretačný nástroj.

Práca je napísaná kultivovaným jazykom, navyše inkluzívnym. Obsahuje viacero preklepov, písanie vlastných mien často zodpovedá anglickému, nie českému pravopisu. Ako som ale uviedla vyššie, to nijako významne neruší jej čitateľnosť.

Výskum by si určite zaslúžil publikovanie v odbornom časopise.

Na diskusiu na obhajobe nemám žiadne ďalšie špecifické otázky, diplomandka by sa mala vyjadriť k námietkam a komentárom v posudku.

Práce splňuje nároky kladené na diplomovou práci. Odporúčam ju na obhajobu a navrhujem ju hodnotiť známkou výborne (1).

Ľubica Kobová, PhD.

Praha, 11. 9. 2024